

SENOVĖS LIETUVIŲ LIAUDIES MEDICINA

„Lietuvos gamtoje, ypač miškuose ir tarp žmonių pilna esą kerų nuostabių, didelė būna čionai žolių ir net žodžių galybė!”(Mikalojus Husovianas „Giesmė apie strumbrą“ 1523 m). Štai taip vaizdingai poetas savo poemoje aprašo Lietuvą, jos gamtą bei žmones.

Senovės lietuvių liaudies medicina, kaip ir kitos įvairios mūsų gyvenimo ir veiklos sritys turi istorinę vertę puoselėjant liaudies išmintį, kūrybą bei kultūrą. Nuo senų senovės žmogus buvo susigyvenęs su gamta, kol nebuvo vaistinių žmonių patys sau vaistus gamindavosi iš vaistažolių, sveikatos prašydavo kreipdamiesi į dievybes. Liaudies gydymas buvo pradėtas taikyti prieš daugelį tūkstančių metų. Senovės lietuviai saugojo savo ir artimųjų sveikatą ir laikė ją brangiausiu turtu. Mūsų protėviai naudojo įvairius gydymo būdus užkalbėjimus, magiškus ritualus, o didžiausi pagalbininkai buvo augalai, kurių nepaprastos galios panaudojimas išliko ir iki šių dienų. Atsigręždami į lietuvių kultūros praeitį pavartrykime Žemaičių muziejaus „Alka“ bibliotekoje saugomų bylų bei knygų puslapius ir susipažinkime apie, tai kaip gydėsi mūsų senoliai. Literatūros šaltiniai mini, kad daugiausia gydydavo moterys, jos nuo ankstyvo pavasario iki vėlyvo rudens rinkdavo įvairius vaistinguosius augalus ir džiovindavo, kad susirgus saviems bei kaimynams būtų kuo gydyti. Senovės lietuviai tikėjo, kad liga, tai dvasia, kuri pasireiškia moterų pavidalu ir vaikšto dviese, tamsią žiemos naktį esant pūgai ar lietui lyjant. Anot pasakotojų kitą kartą po svietai vaikščiojo dvi moterų pavidalo ligos, jos priėjusios prie namų lango, pamačiusios, kad ten susirinkusi šeima meldžiasi tarė: „eikim kitur, čia meldžiasi, čia gyvena geri žmonės“ ir žmogystos nuėjusios kitur. Tada priėjusios kitą namą, pamatė, kad žmonės ramiai kalbasi tarė: „eikim kitur čia gyvena ramūs žmonės“, tada jos nuėjusios toliau. Žmogystos beklajodamos užtiko nudriskusius namus, pažiūrėjo pro langą ir pamačiusios net netvarką, ir besibarančius vyrą ir žmoną tarė: „čia gyvena blogi žmonės likim čia ir gulkim“, ligos įgulė ir šeimnininkai susirgo. Senovėje manyta, kad ligos taip pat yra ir visokie baisūs padarai, kurie joja ant arklių arba važinėjasi kariatomis. Ligų šaltiniu buvo laikomi kai kurie kosminiai ir atmosferiniai reiškiniai: žemė, ugnis, vanduo, užsikrėtimas. Buvo tikima, kad žmogus susergas, apšviestas mėnulio, kad jam labai kenkias saulės ir mėnulio užtemimas, nes iš dangaus krintanti kenksminga migla. Plačiai buvo paplitęs iki nesenu laikų išlikęs tikėjimas, kad ligą gali atnešti vėjas. Ypač piktas, sunkias ir įvairias ligas galįs atnešti vėjo sukurs. Nuo jo sunkiai suserga žmonės bei gyvuliai. Nuo tokio vėjo žmogus apsergas kvaituliu, paralyžiumi, votimis, sutinsias, apankas ir panašiai. Tuomet ligų būta visokių lengvų ir sunkių, tad susirgus žmogui pirmiausia rūpėdavo išsiaiškinti kokia tai liga, na o tada prasidėdavo gydymas žolėmis, šaknimis, terapija. Mūsų senoliai jų žinojo daugiau kaip du tūkstančius rūšių. Gydoma buvo ieškant nesveikos kūno dalies panašumo su augalu. Žolės buvo skirstomos į dvi rūšys: vienos varydavo įvairias blogybes, o kitos – ligas. Blogi išvarančios buvo laikomos dilgėlės, jomis plakant arba išrūkant. Kiaulpienė gelbėdavo, kada iš kraujo reikėdavo išvalyti visus nešvarumus. Šio augalo arbata vartojama nuo pilvo ligų, sultys padėdavo gydyti kepenis, ji dar buvo vadinama „akių gydytoja“, nes kiaulpienių žieduose labai daug vitaminų, kurie naudingi akims. Žiedus patariama valgyti šviežius (nedžiovintus). Buvo tikima, kad kiškio kopūstai laikomi ligonio kambaryje padėdavo greičiau pasveikti. Liepų žiedai buvo naudojami pašalinti iš organizmo

šlakus, taip pat jų arbata geriama gerklės skausmui malšinti, prakaitavimui skatinti. Nuo nemigos vaikams duodavo aguonų: imdavo iš aguonų, grūdelius ir virdavo arbatą. Šis augalas dar buvo vadinamas „juodąja žolele“. Pelynų arbatą gerdavo nuo pilvo skausmų, taip pat žarnyno ligas gydydavo pankolio, šalavijo arbatomis. Galvos skausmams nurinti padėdavo valerijonas, žibuoklė, jonažolė. Odos ligas, išbėrimus gydydavo našlaite, ramunėlėmis, žliūge bei gysločiu. Akių pūliavimą mažindavo alijošių arba ramunėlių nuoviru. Daugybė receptų yra užrašytų, jie išlikę iki šių dienų ir pagelbėja žmonėms sergantiems įvairiomis ligomis. Visais laikais labai populiarius buvo beržas, kuris minimas ne tik dainose, bet ir liaudies medicinos žinovų receptuose: kai gydoma angina, laringitas, tonzilitas: kiekvieną rytą, kai skrandis dar tuščias, reikia išgerti po stiklinę šviežių beržų sulčių (sulos). Vėliau per dieną 3-5 kartus skalauti burną. Kada aptinka sausas, varginantis kosulys: reikia išmaišyti po šaukštą beržo pumpurų ir liepų žiedų, užpilti 2 stiklinėmis verdančio vandens, uždengti. Po pusvalandžio perkošti ir gerti. Muziejaus bibliotekos moksliniame archyve saugomi etnografinių ekspedicijų metu surinkti ir užrašyti senųjų žmonių pasakojimai byloja, kad su ligomis anuomet kovota įvairiais būdais. Tada ligos buvo varomos ir pirties pagalba, žmogus susirgęs eidavo į pirtį, gerai įkaisdavo ir įsiperdavo, tikėta, kad liga paliks kūną. Pirtyje buvo nuleidžiamas kraujas, jose dažnai gimdydavo moterys. Gimdymo skausmai buvo mažinami aprūkant žolelėmis, kurios apsvaigindavo gimdyvę arba duodavo išgerti varnagrūdžių (skalsių). Kitas gydymo būdas buvo apgauti ligą ją išgąsdinant ir nukreipiant ją į negyvenamas vietas, brūzgynus ar klampus pelkynus, visa tai buvo atliekama naudojant įvairius užkalbėjimus. Kitos ligos buvo išvaromos išspaudžiant, nupučiant, nušluostant arba nuprausiant. Ligą galėdavę nuplauti per Jonines maudantis saulėtekyje arba saulėlydyje. Anot pasakotojų prie sergančio žmogaus namų būdavo kūrenami laužai, tikėta, kad liga sudegs ir paliks sergančio žmogaus kūną. Gydantysis asmuo prie ligonio įvairiai triukšmaudavo šaukdavo, rėkdavo, barškindavo ir daužydavo į sieną, tikėdamas, kad liga išsigąs ir pabėgs. Anuomet mūsų senoliai tikėjo, kad ligos ateina iš apsigyvena kūne ir sieloje blogų žmonių pastangomis, tokiu kaip kito asmens nužiūrėjimu, prakeiksmu, raganavimu. Tad įvairūs nužiūrėjimai, pakenkimai buvo gydomi užkalbėjimais arba ligonio smilkymu (aprūkimu dūmais). Rašytiniai šaltiniai mini, kad anuomet buvo paplitęs toks vaikų gydymas nuo blogos akies „iščiulpimas“, mama pačiulpdavo vaikučio akutes ir tris kartus nusiųsdavo, tikėdama, kad liga pasitrauks ir vaikas išgis. Dar vienas būdas – ligos išplakimas beržinėmis rykštėmis ir dilgėlėmis. Tokie gydymo ritualai buvo tapatinami su magija. Na, o šiuos ritualus daugiausia atlikdavo moterys, rečiau vyrai. Lietuvių papročius nagrinėjo B. Buračas, J. Mickevičius, P. Dundulienė ir kiti autoriai. Pasak jų, senovės liaudies medicinoje neapseita be įvairiausių afirmacijų, maldų, kerų. Užkalbėjimai kurie buvo naudojami ligonio gydymui buvo paslaptis, juos perduodavo iš kartos į kartą tik esant mirties patale. Paprastai užkalbama buvo saulei leidžiantis ar tekant, per pilnatį arba jaunatį. Užkalbama neįkvėpiant oro, kartojama kelis kartus. Anot pasakotojų skaudantį dantį gydydavo taip: paimdavo kauko pirštą (piršto pavidalo belamintas) trindavo juo dantį ir tris kartus sakydavo: „Kauke, Kaune, tavo pirštu dantį trinu, tavo vardu kirmėlę marinu, tavo vardu kirmėlę marinu, kad ji arba padvėstų arba iš dantų išsliuogtų ir eitų į sausus medžius ir kietus akmenis. Kaip tu šitą pirštą metei, tegul pameta dantį kirmėlė, kuri jį kamuoja. Dievo leidimu, mano liepimu kirmėlę pasiimk, pasiimk.“. Gyvatės įkandimo ligą varydavo tokiu užkalbėjimu: „Išeik prakeiktas šliuže, iš žmogaus nes jau suteršei jį, dabar gyveni jame, padarei dideles ronas (randus) išei, išei...“. Įkandus gyvatei, ligą išieiti dažnai prašydavo ir geruoju: „Žemenėle, metelale, kur buvai ten ir būk“. Reumatiniai susirgimai, kuriuos žmonės vadindavo „grižu“, dažniausiai buvo gydomi magiškėmis priemonėmis. Jei ranką per riešą skaudėdavo, „rišdavo grižą“, paimdavo siūlą, megzdavo pirmą mazgelį sakydami „ne vienas“, antrą - „ne du“, trečią - „ne tris“ ir t.t. Tokių mazgelių užmegzdavo tris kartus po devynis, t.y. dvidešimt septynis ir

jais aprišdavo skaudamą ranką. Kadangi liga buvo laikoma kaip esybė, todėl užkalbėtojos savo maldelėmis, užkalbėjimais reikalavavo, kad liga apleistų ligonį. Prašyta, kad liga išeitų ten kur šunys neloja ir gaidžiai negieda...

Lietuvių liaudies medicina yra archajiška ir įvairi, nes Lietuvoje vėlokai įsigalėjo krikščionybė. Įsigalėjus krikščionybei (XIV a. pab.) liaudies žolininkai, žiniuoniai bei užkalbėtojai buvo persekiojami ir neretai deginami ant laužo. Minėti gydymo būdai ypač užkalbėjimai buvo sukrikščioninti pridėdant maldų ir krikščioniškųjų šventų vardų. Liaudies medicina nėra laboratorijoje ištyrinėta ir patvirtinta kaip mokslo tiesa. Ji – liaudies gydytojų sukurta, patirta, išmėginta, kuri slepia didelę galią bei išmintį. Neabejokite gamtos gydomosiomis, stiprinančiomis galiomis. Gamta – ištikima, patikima kūno ir dvasios gydytoja, visada pasirengusi mums padėti ir pasidalinti savo lobiais.

Žemaičių muziejus „Alka“ vyr. muziejininkė-bibliotekininkė Simona Drimbienė